

De *tüsjkiesj* van Giesbaarge... en omstreken

Jan COPPENS

Het is bekend dat de inwoners van sommige steden of dorpen in het verleden een bijnaam kregen. Zo worden de Gentenaars *stropdragere* genoemd, Aalstenaars heten *ajuinen*, Ninovieters *kaffeegieters*, Brusselaars *kiekefretters*, Meche-laars *maneblossers* enz. Volgens Victor Fris ⁽¹⁾ kregen de Geraardsbergenaars in de voorbije eeuwen ‘van hunne naburen die in de vlakke huizen, den spotnaam van bergkruipers, bergklimmers of nog bergpadden. In het gedicht *De Properheden der steden van Vlaenderen* uit 1438 vond Fris naast de andere ‘lapnamen’ van de inwoners van Vlaamse steden de bijnaam *de Hudevetters van Gheroudsberghe*. Ook andere auteurs vermelden huidevetter als oudste spotnaam voor de *Giesbaargeneirs*. Volgens Freddy De Chou werden de Geraardsbergenaars vaak *huidevetters* genoemd omdat in de stad veel leerlooiers bedrijvig zijn geweest. In de zomer van 1847 werd bij laag water in de Dender ‘een groote menigte koehoornen’ uitgedolven ⁽²⁾, wat wellicht duidt op de aanwezigheid van een leerlooierij. Ook in de jaren 1970 werden onder meer in de Molenstraat, door aannemer Van der Stock verscheidene huidevetterskuipen blootgelegd. Daarom vindt De Chou het geen toeval dat de levend gevilde Sint-Bartholomeus, de patroon van de huidevetters, ook beschermheilige van de stad is.

Van meer recentere datum stamt wellicht de bijnaam *tüsjkiesj* (we spreken de *ü* uit als in het Duits *Schlüssel* en het Frans *lune*). Vermoed wordt dat de toenaam ontstond toen de Geraardsbergenaars mobieler werden en uit werken gingen buiten de regio, in Brussel bijvoorbeeld, waar *tüsj* niet gebruikt wordt en bijgevolg ook meer opvalt en als typisch Geraardsbergs wordt beschouwd. *Tüsj* is echter niet exclusief Geraardsbergs, aangezien het in de hele regio wordt gebruikt. Dat blijkt uit een mondelinge, klankgeografische enquête, die Frans van Coetsem in het gebied van Geraardsbergen en zijn omgeving zowat 60 jaar geleden ondernam. De resultaten werden gepubliceerd in het tijdschrift *Leuvense bijdragen* ⁽³⁾.

Op het kaartje op de volgende pagina, zien we Geraardsbergen (voorgesteld als G) en zijn omringende (deel)gemeenten. We zien twee types: *dan* (in het groen) en *toens* (in het geel). Het woordje *dan* behoort tot de standaardtaal en hoeft geen uitleg. *Toens* komt net als het Standaardnederlands *toen* uit het Middelnederlands *doe(n)*. In sommige dialecten kreeg *toen* een eind-s. Die is vergelijkbaar met het Nederlands *somtjids* (Middelnederlands *some tijd*), *dikwijls* (Middelnederlands *dicke wyle*) en *immers* naast *immer*.

Type 1, *dan*, wordt vertegenwoordigd door: *tein* (Voorde, Grimminge, Moerbeke, Dender-

windeke, Pollare, Eichen), *tèn* (Waarbeke, Zandbergen), *taan* (Idegem), *dèn* (Viane), *taan* (Hemelveerdegem) en *tèn* (Nieuwenhove).

Type 2, *toens*, wordt vertegenwoordigd door *tüsj* (Geraardsbergen, Nederboelare, Overboelare, Onkerzele, Goeferinge) en varianten (St-Maria-Lierde, St-Martens-Lierde, Vloerzegem en Ophasselt).

Tenslotte zijn er nog gemengde gebieden: *tüsj/taan* (Schendelbeke, Deftinge, Zarlardinge, Parike) en *tüsj/tèn* (Appelterre en Smeerebbe).

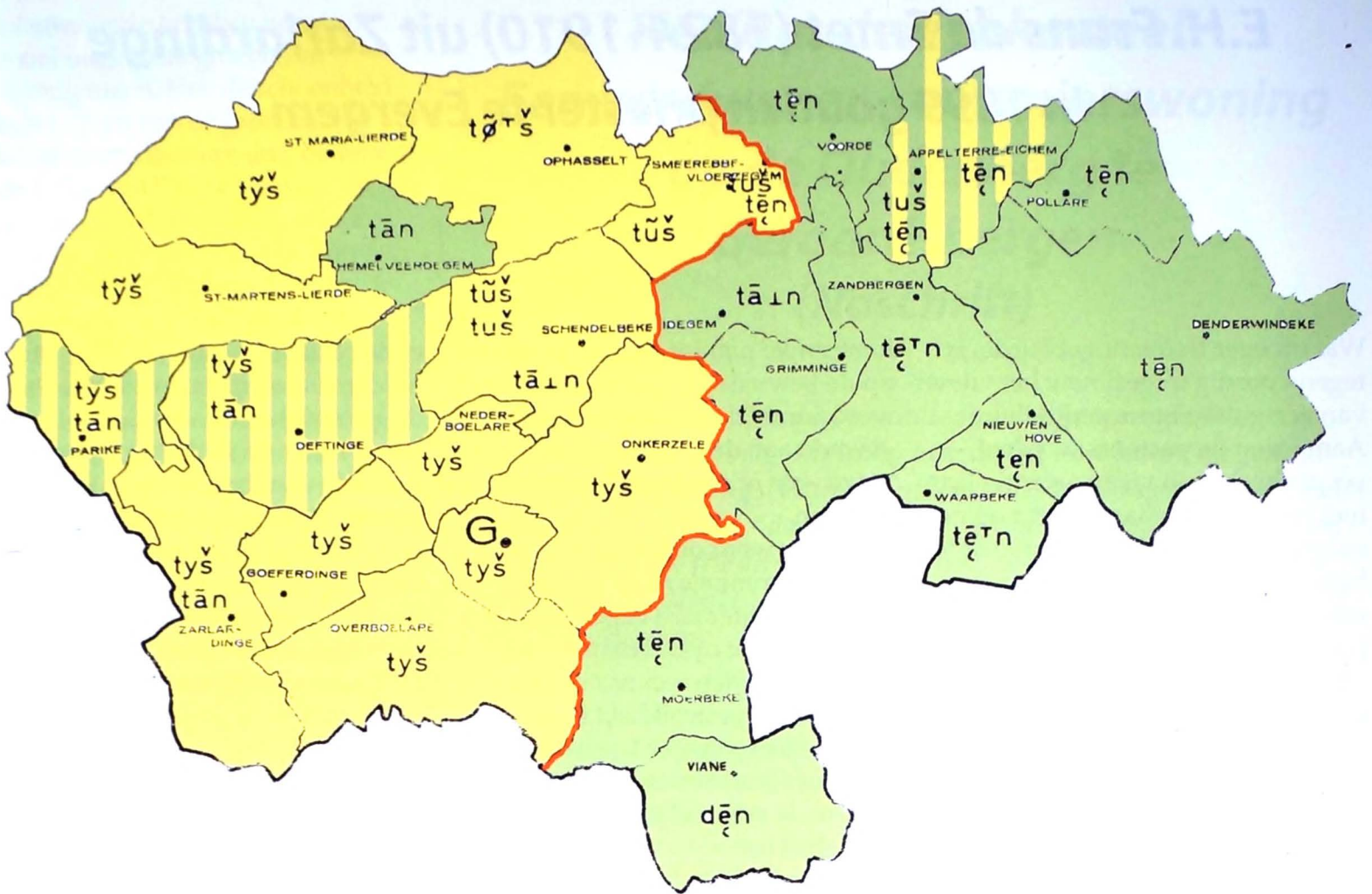
Geografisch staan beide typen tegenover elkaar: globaal, westelijk *tüsj*, oostelijk *tein*. Zowel de varianten van de eerste als van de tweede groep worden alleen bijwoordelijk, niet voegwoordelijk gebruikt en zijn toepasselijk op het verleden en op de toekomst. We mogen niet vergeten dat in het Geraardsbergs dialect het woordje *dan* niet voorkomt. Zo staat het Geraardsbergs in schrille tegenstelling tot het Nederlands, want waar deze taal een onderscheid maakt tussen *toen* en *dan* als bijwoorden van tijd en tussen *toen* en *als* als voegwoorden, kent het Geraardsbergse dialect alleen *as* (voegwoord) en *tusj* (bijwoord). We zeggen dus *klandzjer as* (kleiner dan), *gruëter as* (groter dan), *beter as* (beter dan).

Waarom klinkt *toens* als *tüsj* in ons

⁽¹⁾ V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*. Gent, 1911, p. 474.

⁽²⁾ *Gazette van Geeraardsbergen* van 29.08.1847.

⁽³⁾ FR. VAN COETSEM, *De adverbia van tijd dan en toens in een groep Zuid-Oostvaamse dialecten* in *Leuvense bijdragen*, Jg. XXXVII, 1947, p. 18-25.

dialect? Volgens Van Coetsem is dit te verklaren door de hier geldende klankwetten. Er zijn tal van voorbeelden waar de Nederlandse *oe* als *ü* wordt gerepresenteerd in het Geraardsbergs: *vrüg* "vroeg", *grün* "groen", *druve* "droef", *kule* "koel". Vervolgens is er de niesklank (mouillering) die typisch is voor de Denderstreek. De combinatie *n+s* wordt *nsj*: *meeñsj* (mens), tot *zieñsj* (tot ziens), *ieñsj* (eens zijn met iemand). Soms ook zonder de neusklank: *kom iesj* (kom eens), *jongiesj* (jongens), *goeñsjtag* naast *goesjtag* (woensdag). Samengevat: *toens* werd *tünsj* en uiteindelijk *tūsjesj*. Deze evolutie was al een feit in 1839 want in de *Parabel van de verloren Zoon* schrijft Fr. Rens herhaaldelijk *tus*. Met als legende: slots-*s* = Frans *ch* ⁽⁴⁾, dus *tus* is wel degelijk *tūsjesj* volgens Van Coetsem. De kern van het

eigenlijke *tūsjesj*-gebied is blijkbaar Geraardsbergen. Nog op het kaartje loopt tussen het groene en het gele gebied een rode lijn. Deze lijn die gebieden begrenst waarbinnen een bepaald taalverschijnsel voorkomt, noemt men een *isoglosse*. De isoglosse tussen de twee typen loopt gelijk met een zeer dichte klankgrenzenbundel, die als een band van enkele kilometers breed, nagenoeg evenwijdig loopt met de Dender. Dit is des te opmerkenswaardiger, daar deze strook juist samenvalt met de vroegere territoriale grens tussen Rijks-Vlaanderen en Brabant. Volgens Van Coetsem blijkt uit het kaartje, dat het Geraardsbergs als stadsdialect, waarin alleen *tūsjesj* gebruikt wordt en bekend is, zijn invloed op de omringende dorpen uitoefent. In het kerngebied:

Overboelare, Deftinge, Goeferinge, Zarlardinge en Onkerzele zal de *tūsjesj*-vorm zeker zo lang standhouden als het Geraardsbergs hem bewaart. Het is trouwens uiterst onwaarschijnlijk dat, binnen dit kerngebied, *tein* of *taan* als lager aangevoelde, boerse en verwijderde vormen ooit *tūsjesj* in zijn bestaan zouden kunnen bedreigen; het beschaafde *dan* is voor *tūsjesj* zeker een gevaarlijker vijand. Deze voorspelling van Van Coetsem lijkt uit te komen. Niet alleen hoort men in het Giesbaargs steeds vaker *dan*, ook het dialect zelf wordt door de standaardtaal of een soort verkavelingsvlaams bedreigd.

Jan Coppens
jan@giesbaargs.be

⁽⁴⁾ FR. RENS, *Proeven van Belgisch-Nederduitsche dialecten*. IX. *Dialect van Geeraardsbergen (Oost-Vlaanderen)* in *Belgisch Museum*. Deel 3, 1839, p. 94.